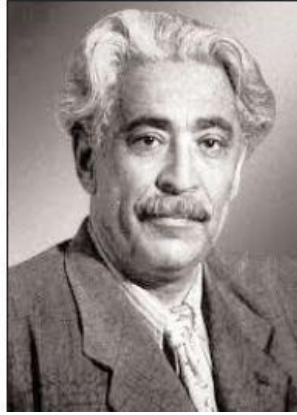


VAQIFIN VURĞUNU



Dünya ədəbiyyatı tarixində Molla Pənah Vaqiflə Səməd Vurğun kimi müxtəlif epoxalarda yaşayıb ruhən, poetexnologiya etibarilə bir- birinə bu qədər sıx bağlı olan iki böyük şair təsəvvür eləmək, yəqin ki, çox çətindir. XVIII əsr Azərbaycan poeziyasında yeni üslub- məktəb yaratmış, şeirin predmetini, ümumən gözəlliyini göylərdən yerə endirmiş sənətkarın yaradıcılıq şəxsiyyətində nə hikmət vardı ki, XX əsrin milli socialist (kommunist!) şair- mütəfəkkirini məftun etmişdi?

Səbəb yalnız o idimi ki, Səməd Vurğun da Vaqifin doğulduğu, sözün geniş mənasında təhsil alıb dünyagörüşünün formalaşdığı, böyük söz sənətkarı kimi püxtələşdiyi mahalda, etnoqrafik (hətta, belə demək mümkünsə, etnopoetik!) məkanda dünyaya gəlmişdi?.. Əlbəttə, yalnız bu deyildi. Ancaq heç bir şübhə yoxdur ki, bu, çox mühüm, bəlkə də, əsas amil olmuşdur ki, XX əsrin şairi XVIII əsrdəki sələfinə bu qədər inamla, müəyyən məqamlarda təhtəşüür bir məhəbbətlə istinad etsin.

Xalq, xüsusilə aşıq poeziyasının yaradıcılıq texnologiyalarını, demək olar ki, zədələmədən bir küll halında yazılı ədəbiyyata gətirmiş, onu bir mahalın estetik zövqü miqyasından çıxarıb bütövlükdə Azərbaycan türklərinin klassik bədii təfəkkürü səviyyəsinə yüksəltmiş, milli ruhu təzələmiş Vaqif şeirdə yenilik (və millilik!) axtaran Səməd Vurğunu, təbii ki, gənc yaşlarından, özünə ustad- müəllim axtardığı ilk illərdən maraqlandırmış, hətta sehləmişdi. XX əsrin 20- ci illərində, yəni yaradıcılığa başladığı dövrdə Səməd Vurğun Vaqifi, sadəcə təqlid edirdisə, az sonra – 30- cu illərdə Vaqifə vurğunluq artıq etnoqrafik emosionallığını itirmədən, dərk olunmuş, fəlsəfi- estetik məzmun qazanmış bir münasibət idi ki, bunun tarixi təzahürü bugünə qədər müasir Azərbaycan ədəbiyyatının ən möhtəşəm (və populyar) əsərlərindən biri sayılan “Vaqif” dramı oldu.

Necə ki Vaqif ruhən qidalandığı, pərvəriş tapdığı torpağın miqyasına sığmadı, Səməd Vurğun da o cür öz parlaq istedadını təqdim etmək üçün, tamamilə təbi olaraq, geniş üfüqlər axtardı. Ancaq nə Vaqif, nə də Səməd Vurğun doğulub böyüdükləri mahalın övladlığından heç zaman imtina etmədilər... Yəni yaradıcılıq üçün həmişə zəruri olan yeniliyi, özünəməxsusluğu o yerdə aradılar ki, milli bədii təfəkkür etnoqrafik yaddaşını (Vətəni!) itirməsin.

“Səməd Vurğunun, nə qədər milli olsa da, socialist (kommunist) bir şairin, yetişməsində Vaqifin axı hansı xüsusi xidmətləri ola bilərdi?” sualı o qədər də yersiz və ya absurd deyil... Azərbaycanda patriarxal həyat tərzinin (və dünyagörüşünün) xeyli təcavüzkarasına və ya “hövsələsiz” olsa da, tamamilə haqlı olaraq, təqib edildiyi, aradan qaldırılmağa çalışıldığı (və müqavimət göstərənlərin amansızcasına cəzalandırıldığı) bir dövrdə özünü həmin dövrün şairi elan etmiş Səməd Vurğun “feodal dünyagörüşlü” (həm də yerlisi olan!) XVIII əsr şairini hansı məntiqlə (və cəsarətlə!) özünə ustad seçmişdi?... Nə üçün siyasi- ideoloji dedi- qoduların tüğyan eləməsinə bu qədər imkan vermişdi?..

Düşünürəm ki, Səməd Vurğunun Vaqifə, mürəkkəb tarixi şəraitə baxmayaraq, bu cür “təhlükəli” bağlılığında, nə isə qaçılmaz, mistik məqamlar da yox deyildi. Hərdən “şairlər ordusu səf- səf düzlənsin, yoldaş Mayakovski komandan olsun” desə də Səməd Vurğunun şair ruhunu canlandıran etnoqrafik köklərin təzahürü – “Vaqifin şirin dili” idi. Və o, yeni dövrdə yaşamasına,

Azərbaycanda milli intibahın ən böyük nümayəndəsi olmasına baxmayaraq, bizə gəlib çatan əsərlərində bir dəfə də olsun nə “Azərbaycan”, nə “Azərbaycan (türk) xalqı”, nə də “Azərbaycan (türk) dili” anlayışlarını işlətməmiş şairin adını ana dilinin adı kimi təqdim etməkdən çəkinmirdi. Çünki onun üçün XVIII əsr şairinin xalqı leksikonu, qrammatikası, üslubu və milli ruhu əsas idi.

XX əsrin əvvəllərinin müxtəlif üslubda böyük Azərbaycan şair- mütəfəkkirinin hətta 30- cu illərdə də öz mövqeyini bu və ya digər dərəcədə qoruyub saxlayan, bir sıra hallarda yeni təzahürlərdə meydana çıxan üslubları Səməd Vurğunu bir də ona görə qane etmirdi ki, ona doğma olan Vaqif üslubunu XIX əsrin ortalarından gələn bir axınla, faktiki olaraq, unutturmuşdu.

Və bu axın- cəhd mövzulara, ideyalara, qəhrəmanlara qədər təsir göstərmiş, “Azərbaycan sovet poeziyasının banisi”ni “bəs mənim ölkəmin varlığı hanı?” sualını verməyə məcbur eləmişdi.

Səməd Vurğun sovet poeziyasında, ümumən ədəbiyyatında, əgər belə demək mümkünsə, Azərbaycan konyukturlarını ən yüksək səviyyədə reallaşdırmış bir sənətkar- ideoloq olmuşdur ki, bu özünü Vaqif yaradıcılığına münasibət məsələsində də göstərir... Heç şübhə etmirəm ki, əgər Səməd Vurğunun Vaqifə elmi təhlilə çətin gələn bu cür intəhasız (artıq qeyd etdik ki, bir sıra məqamlarda mistik!) məhəbbəti olmasaydı, XVIII əsrin böyük şairi sovet dövründə bu qədər rahat qəbul oluna, bu qədər populyarlaşa bilərdi. Məhz Səməd Vurğunun şəxsiyyəti, ideoloji- ədəbi nüfuzu inandırdı ki, Molla Pənah Vaqif də Nizami, Füzuli kimi bizim müasirimizdir. Ancaq Allah tərəfi, bu cür “müasirliyə” Vaqifin daha çox haqqı vardı... Hər şeydən əvvəl ona görə ki, o, ana dilində yazmışdı, həm də XX əsrdəki xələflərinin tamamilə anlayacağı, eyni zamanda ədəbi hadisə olaraq zövq alacağı bir dildə yazmışdı.

Səməd Vurğunun Vaqifə xüsusi önəm verməsi, bir tərəfdən, onun ruhundan doğulması ilə bağlı idisə, digər tərəfdən, ədəbi- estetik ideallarını təsdiq etməsilə əlaqədar idi. Yəni müxtəlif istiqamətlərdən tənqiddə məruz qalan şair sübut etmək istəyir (və demək olar ki, edirdi) ki, onun poetik üslubu kifayət qədər mötəbər köklərə malikdir ki, bunun da birincisi Vaqifin yaradıcılığıdır. Və o da təsadüfi deyildi ki, XX əsr şairini bəyənməyənlər, açıq və ya gizlin tənqid edənlər onun ustasına – XVIII əsr şairinə də hücum etməkdən çəkinmirdilər.

Səməd Vurğun dərinədən bilirdi ki, sovet ədəbiyyatında Vaqifin yeri kifayət qədər paradoksal, ideya- estetik dərk baxımından xeyli dərəcədə ziddiyyətlidir... Belə ki, bir tərəfdən, bu böyük şairi xalq (zəhmətkeş kütlələr) arasından çıxdığına, “yadelli işğalçılara” qarşı mübarizə apardığına, hətta Rusiya tərəfdarı olduğuna (“beynəlmiləçiliyinə!”) görə sovet ideologiyasına qəbul etdirmək o qədər də çətin deyil; digər tərəfdən isə, milli tənəkkürün (və dilin!) hələ XVIII əsrdə meydana çıxmış bu möhtəşəm hadisəsi elə bir mükəmməl yaddaş (və tarix!) təqdim edir ki, sabah və ya o biri gün sovet ideologiyası hər halda anlayacaq ki, bu tənəkkürün (və dilin) bugünkü daşıyıcılarını assimilyasiya etmək mümkün deyil, ona görə də Vaqifə (və nəticə etibarilə, Səməd Vurğuna!) ideoloji hücumlar qaçılmazdır.

Moskva bütün əsərlərini farsca yazmış dahi Nizaminin Azərbaycan şairi olduğunu “rəsmi olaraq” təsdiq edəndə əsas məqsəd heç də mənasız mübahisələrə son qoymaq, şairi öz xalqına qaytarmaq deyildi. Sovet ideoloqları bilirdilər ki, Nizami fars dilini bilməyən Azərbaycan türklərində milli yaddaşın oyanmasına çox az təsir edə bilər. Eləcə də dili çətin olan dahi Füzuli... “Dədə Qorqud” eposunu, təbii ki, qadağan etmək lazımdır. Vaqiflə nə edək?..

Patriarxal bir şairi, kiçik bir xanlığın “eşik ağası” miqyasından kənara çıxartmadan gözləyək. O zamana qədər ki, “novatorluq” axtarırları öz kosmopolit liberallığı ilə nəinki Vaqifi, hətta Səməd Vurğunu da tarixin arxivinə göndərəcəkdir.

Ancaq belə olmadı... Vaqifin (v  Səməd Vurğunun!) “ irin dili”, bütün maneələrə rəğmən, müasir Azərbaycan ədəbi dilini formalaşdırdı, müasir ədəbiyyatın, elmin, publisistikanın ifadə-ünsiyyət vasitəsinə çevrildi, tarixin qırılmağa hesablanmış bağları (xronologiyası) bərpa edildi.

Əgər Vaqif yüz ildən çox s r n t r dd dl rd n, üslub texnologiyası axtarışlarından sonra  z Vurğununu yeti dirm s ydi (v  Səməd Vurğun Vaqifi daxilindən gələn romantik bir ehtirasla bu qədər yüksəldib ictimail  dirm s ydi), görünür, həmin “axtıarı lar” bugün də davam edəcəkdi.

Səməd Vurğun Vaqifi n  dərəcədə m asirl  dirdis , Vaqif də Səməd Vurğunu o səviyyədə tarixil  dirdi.¹

Nizami Cəfərov,
akademik

¹ <https://525.az/news/16831-vaqifin-vurgunu>